

**Gabriella Maráz, Sprachrettung oder Sprachverrat
Zur Normdiskussion in Bezug auf das Ungarische**

Verlag dr. Kovač, Hamburg, 2003. 551 lap

Az olvasó a cím láttán azonnal asszociál: hasonló címen (de kérdőjellel a végén) 1998-ban jelent meg egy tanulmánygyűjtemény a nyelvművelés és a határon túli magyarság nyelvhasználatát elemző, vitató cikkekkel (KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerk., Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a hatá-

ron túli magyar nyelvhasználatról. Osiris, Bp.). Vajon milyen viszonyban van a német nyelvű könyv magyar „párjával”, illetőleg honnan a címek csaknem pontos egyezése? A tartalmi rokonságra az alcím, a megfogalmazás azonosságára a bevezető fejezet ad magyarázatot: a javaslat Tolcsvai Nagy Gábertől származik, a címadáshoz való hozzájárulást Kontra Miklós adta meg.

A terjedelmes munka három nagy egységre tagolódik. Az első rész a társadalom nyelvi normáinak a kérdését tárgyalja, a második a magyar nyelvvel kapcsolatos normaalkotással foglalkozik, a harmadik pedig a mai magyar nyelv normáit vizsgálja. A kötetet bibliográfia (internetcímekkel kiegészítve), személynév-mutató, szövegmellékletek és térképek egészítik ki.

Az első egységben fogalmi meghatározásokon kívül egyebek között a normák keletkezésével, a normaalkotás folyamatával foglalkozik. Ezt a nyelvtörténet keretében látja megvalósulni. Fázisai: a települési formák alakulása, az írásbeliség megteremtése, a regionális írott nyelvi formák létrejötte, a szóbeliségből az írásbeli kultúrára való átmenet írásbeliség elterjedése, a standardizálás korszaka – majd lehetséges negatívumként a destandardizáció, azaz a meglévő standard szétesése, mással való helyettesítése (előbbire a latin története, utóbbira az angol térhódítása lehet a példa), illetőleg az írásbeliség visszaszorulása az elektronikus közlési módok elterjedése révén. Az ímél, sms és a hozzájuk hasonló kommunikációs eszközök negatív hatásának a valószínűségét tagadja, de ugyanakkor ebben látja a nyelvművelők félelmének egyik eredőjét. Vizsgálja a normaalkotás és a kodifikálás eszközeit, továbbá a norma hatását a társadalomra és az egyénekre. Ez utóbbi a stigmatizált alakok és az általuk stigmatizált nyelvhasználók kérdéskörét illeti. A stigmatizált alakok kerülése szükségképpen vezet a hiperkorrekcióhoz.

Mivel a standarizáció a szerző felfogása szerint spontán folyamat, szoros kapcsolatban van a nyelv történetével, a magyar normaalkotás tárgyalását nyelvünk rokonságának ismertetésével kezdi. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a tulajdonképpeni standardizáció korszakát a felvilágosodástól, illetőleg a nyelvújítástól lehet számítani. (65–243). Ennek a szemléletnek megfelelően nyelvtörténetünk korai szakaszaitól fogva végbement idegen nyelvi érintkezésekről szól (68–80), majd az őshazától a honfoglalásig terjedő időszak kapcsán részint etimológiai, részint történeti fejtegetésekbe bocsátkozik (81–94). A középkortól a felvilágosodásig (1000-tól 1772-ig) terjedő időszakot (95–114) az írásbeliség, a vallásos irodalom, a könyvnyomtatás, a reformáció és ellenreformáció, török hódoltság és Habsburg uralom alcímek alatt tárgyalja. Külön foglalkozik ezen az időszakon belül a nyelvi sokféleség és az egységesülés kérdésével. Az 1772-től 1945-ig tartó időszakot „Nyelv és nemzet” cím alatt ismerteti (115–63). Itt részletesen foglalkozik a nyelvújítással, majd a reformkortól a kiegyezésig tartó időszakot tárgyalja. Külön szakasz a kiegyezéstől a trianoni békediktátumig terjedő időszak, amelynek népesedési és nemzetiségi adatait elemzi. A következő fejezetek: A két világháború közötti időszak; A nemzeti nyelv az internacionalizmus korszakában (1945–1985). A korszakhatár kijelölését a következő (Változások a politikai fordulat – kb. 1985 – óta) fejezet elején indokolja: 1985-ben alakult meg ugyanis a Nyelvtudományi Intézetben az Élőnyelvi Munkacsoport, amelyhez (a TÁRKI-val együtt) a szociolingvisztikai kutatások megtervezése és megvalósítása fűződik. A történeti áttekintésben ez a fejezet már lényegében a jelenkor eseményeit foglalja össze. Megismerteti az olvasót mind a hagyományos nyelvművelés, mind a szociolingvisztika feladataival, céljaival, a módszerekkel, valamint a személyi és szervezeti kérdésekkel. Egy hosszabb alfejezet foglalkozik az úgynevezett „nyelvvitá”-val.

A könyv harmadik nagy szerkezeti egysége a mai magyar nyelv szociolingvisztikai szempontú bemutatását tartalmazza.

A terjedelmes, sok előre- és visszautalást tartalmazó, ugyanakkor ismétlésekbe is bocsátkozó könyvet szakmai szempontból két gondolkör alapján lehet értékelni. Az egyik csomópont a norma-felfogás, a másik a történeti szociolingvisztika témáját érinti.

A nyelvi és a társadalmi norma összefüggésében vizsgálja a témát. A városiasodás, iparosodás, kapitalista fejlődés következményeként tekinti a standard változat kialakulását. Mivel spontán folyamatnak tartja, idegenkedve szemlél minden, a nyelvi változások befolyásolására tett tudatos törekvést, konkrétan a magyar nyelvújítást is. Erről így ír: „A magyar nyelvújítás, amely a 19. sz. elején a ma-

gyar nyelvet tudatosan befolyásolta és ezzel egyúttal standardizálta, egy »jobb« nyelvet helyezett a »természetes« helyére. Ez az értékítélet, amely nevelési szándékokkal társult, előíró (preszkriptív) nyelvi normákhoz vezetett, amelyeket grammatikákban, nyelvművelő kézikönyvekben, szótárakban és az anyanyelv oktatását segítő nyelvtankönyvekben rögzítettek, amelyeket bárki felüthet, hogy megtudhassa a »helyes« nyelvhasználatot, tájékozódhasson a »szép beszédről«, és az »igényes kifejezési módot« gyakorolhassa” (27) [ford.: Z. E.]. Valamely nyelv javítására irányuló törekvést – szerinte – feleslegessé tesz az a szociolingvisztikai megállapítás, hogy nincsenek primitív nyelvek, minden nyelv funkcionálisan egyenértékű, mert teljes mértékben kielégíti beszélőinek kommunikációs igényeit. Ez a szempont pedig megelőz minden esztétikai és egyéb elvet – vallja a szerző szakirodalmi tételekre hivatkozva. A magyar nyelvművelés szerinte arisztokratikus elképzelései az igényes magyar nyelvhasználatról, a jó hangzásról nem felelnek meg a mai demokratikus nyelvhasználatnak és igénynek. A nyelvművelést, nyelvapolást ennek megfelelően a határon túli magyar nyelvhasználattal kapcsolatban is elveti.

A szemléletmódból azonban kimarad a nyelvek nyelvpolitikai szempontból való értékelése, különösen pedig az írásbeliség dimenziója: az írásbeliség kora, elterjedtsége, a nyelv kiépítettsége. Érdemes megjegyezni, hogy a könyv egy helyén (50) röviden szót ejt erről a vonatkozásról, szociolingvisztikai következményei azonban mindvégig vizsgálati körén kívül rekednek. A kodifikáltság, ami egyébként a könyv gondolatmenetének központi kérdése, mégis csupán abból a szempontból érdekli a szerzőt, hogy vele kapcsolatban a nyelvhelyesség kérdése vethető fel.

A könyv értékelésének fő szempontja, hogy kinek szánták, és a lehetséges olvasót miről, hogyan tájékoztatja. A magyar (nyelvész) olvasó számára a könyv kevés új információt hordoz, újszerűsége legfeljebb abban van, hogy az egész magyar nyelvtörténeti folyamatot a kezdetektől napjainkig egyféle szempontrendszer alapján tárgyalja. A téma földolgozása a néhány évvel ezelőtti heves nyelvművelés-ellenes megnyilvánulások hangját idézi. MARÁZ GABRIELLA azonban bizonyára elsősorban a német szakmai közönség tájékoztatását tartotta elsődleges céljának. Egyoldalú, kizárólagosságot tükröző fogalmazásmódja azonban inkább félretájékoztató hatású. A magyar nyelvtudomány olyan jeles képviselőiről, mint BÁRCZI GÉZA, LŐRINCZE LAJOS, vagy éppen KOSZTOLÁNYI DEZSŐ mondott igen elmarasztaló szavai a hungarológiában jártas külföldi szakemberekből is bizonyára meghökkenést váltanak ki.

ZELLIGER ERZSÉBET